

Verzonden: dinsdag 16 mei 2023

Onderwerp: Stukken voor de formateur

Beste Griffie,

Zou u deze mail willen doorsturen naar de formateur in provincie Flevoland?

Vanuit de Dierenbescherming, die zich sinds 1864 inzet voor alle levende dieren in Nederland, vinden wij het van belang dat het welzijn van dieren in provinciaal beleid geborgd wordt. In de provincie Flevoland wonen ruim 400.000 mensen samen met miljoenen levende dieren in o.a. de veehouderij en in het wild.

Juist daarom is het van groot belang dat de belangen van dieren ook terugkomen aan de formatietafel.

De Dierenbescherming staat midden in de samenleving en begrijpt dat er samengewerkt moet worden met verschillende sectoren om tot werkbare beleidsafspraken te komen die werken op de langere termijn.

Daarom vindt u bijgaand onze Handreiking voor diervriendelijke provinciaal beleid, toegespitst op de actuele opgaven waar de provincie voor staat in de bestuursperiode 2023-2027.

Verder is bijgevoegd het manifest 'Ook Onze Transitie', dat specifiek gericht is op de landbouwtransitie en de gebiedsprocessen van de provinciale programma's landelijk gebied. Dit manifest is onderdeel van de campagne 'Ook Onze Transitie' die de Dierenbescherming, samen met verschillende natuur- en milieuorganisaties is gestart.

Wij doen dit opdat in het provinciale beleid en in de gebiedsprocessen structureel het belang van dieren en hun welzijn wordt meegewogen.

Wij hopen dat deze informatie meegenomen kan worden tijdens het formatieproces.

Met vriendelijke groet,

**DIEREN
BESCHERMING**

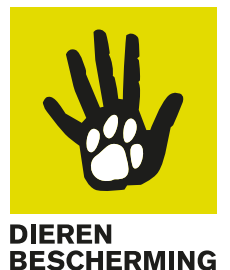
Regionale lobbyist | Lobby & Public Affairs
Aanwezig op ma / di / do / vr | www.dierenbescherming.nl

WAT DE PROVINCIE VOOR DIEREN KAN DOEN

Handreiking voor
diervriendelijk provinciaal
beleid 2023-2027

INHOUDSOPGAVE

1.	Waarom deze handreiking?	<u>5</u>
2.	Actuele opgaven voor provincies	<u>6</u>
2.1	Stikstof reduceren	<u>6</u>
2.2	Veehouderij verduurzamen	<u>8</u>
2.3	Zoönosen voorkomen	<u>10</u>
2.4	Preventie van faunaschade	<u>12</u>
2.5	Wolven en vee beschermen	<u>15</u>
2.6	Ganzen weren en verjagen	<u>17</u>
2.7	Minder wildaanrijdingen	<u>19</u>
2.8	Wilde dieren in nood opvangen	<u>21</u>
2.9	Natuurinclusief bouwen	<u>23</u>
2.10	Licht- en geluidsoverlast beperken	<u>24</u>
2.11	Verstorende natuurrecreatie terugdringen	<u>26</u>
3.	Wetgeving en diervriendelijk beleid in de provincie	<u>28</u>
4.	Kansen voor diervriendelijk beleid bij actuele opgaven	<u>32</u>
5.	Contactpersonen	<u>37</u>

1. Waarom deze handreiking?

De provincies staan in de nieuwe beleidsperiode 2023-2027 voor grote, urgente en onderling samenhangende opgaven op het gebied van natuur, omgeving en landbouw. De manier waarop provincies invulling geven aan deze opgaven, heeft gevolgen voor samenleving en leefomgeving. En dus ook voor de dieren die daarin leven, in de veehouderij en in het wild.

De Dierenbescherming werkt bij deze vraagstukken graag constructief mee aan effectieve oplossingen die breed gedragen worden. Daarom zijn wij voorstander van een samenhangende en brongerichte aanpak: integrale verduurzaming met afweging van de verschillende sociale, economische en ecologische belangen, inclusief het belang van dierenwelzijn.

Hoewel de toenemende polarisatie misschien anders doet geloven, hóeven verschillende belangen elkaar niet uit te sluiten. Er zijn win-winoplossingen die ten goede komen aan natuur, boeren, burgers én dieren.

Deze handreiking belicht enkele van de meest actuele vraagstukken voor provinciaal beleid die ook dieren raken. We belichten voor elk van deze opgaven de kansen om bij te dragen aan een duurzame, natuurinclusieve en diervriendelijke samenleving. Ten slotte nemen we u mee in huidige en toekomstige wetgeving. Ook die biedt kansen om het leven in uw provincie te verbeteren, zowel voor mensen als voor dieren.

2. Actuele opgaven voor provincies

2.1. Stikstof reduceren

De situatie

Eén van de meest prangende opgaven voor provincies is het reduceren van stikstof uit, vooral, de veehouderij en daarmee het herstel van de natuur. In het [Nationaal Programma Landelijk Gebied](#) (NPLG) hebben provincies bij de gebiedsgerichte aanpak voor stikstofreductie een regierol in de gebiedsprocessen. Het rapport van de commissie Remkes ‘[Wat wel kan](#)’ stelt nadrukkelijk dat een perspectiefvolle aanpak van de stikstofcrisis niet alleen een aanpak op stikstof vereist, maar dat “de boerenbedrijfsvoering in lijn gebracht moet worden met de eisen van klimaat, dierenwelzijn, water, bodem, gezondheid”. Hier ligt een kans om de landbouw meer in balans te brengen met natuur, leefomgeving, klimaat én dierenwelzijn. Inclusief een goed verdienmodel voor boeren.

Wat de provincie kan doen

Integrale verduurzaming is noodzakelijk voor een levensvatbare, maatschappelijk gedragen, natuurinclusieve en dierwaardige landbouwsector. Dus geen single-issue beleid, uitsluitend gericht op stikstofreductie. Wat betreft dierenwelzijn is met name het advies ‘[Dierwaardige veehouderij](#)’ van de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) van belang. In navolging van dit advies stelt het [kabinet Rutte IV](#) met stakeholders een [convenant](#) op over de ontwikkeling naar een dierwaardige veehouderij. Dat wordt integraal opgenomen in het [Landbouwakkoord](#).

Extensivering en het meer grondgebonden maken van veehouderijbedrijven bij natuurgebieden zouden leidend moeten zijn bij provinciaal beleid voor de vermindering van de stikstoflast en natuurherstel. Dit geldt zowel voor melkvee- als voor varkens-, kalver- en pluimveebedrijven. Zo’n extensivering is ook beter voor dierenwelzijn. Daarnaast zouden zogeheten piekbelasters verplaatst kunnen worden en in het uiterste geval uitgekocht kunnen worden.

Veehouders kunnen in hun transitie naar een duurzame en dierwaardige veehouderij goed advies en begeleiding gebruiken, bijvoorbeeld via onafhankelijke agrarisch bedrijfsadviseurs, aangesteld door de provincie. Belangrijk, want met technische innovaties alleen gaan we de stikstof- en natuurproblemen niet oplossen. Met luchtwassers blijven dieren in dezelfde ongezonde stallucht zitten, en gladde emissiearme vloeren zijn een risico voor kreupelheid. De hoge investeringskosten daarvan dwingen veehouders richting het houden van meer vee en het sturen op een hogere productie per dier. Dit zullen desinvesteringen blijken met negatieve effecten en risico’s voor dierenwelzijn en volksgezondheid. Voorbeelden van win-win oplossingen zijn de [VrijLevenStal](#) en varkenstoilet.

Kansen

- a) Zet bij de gebiedsprocessen in op integrale verduurzaming en neem alle duurzaamheidsaspecten mee: natuur, klimaat, water, bodem, leefomgeving, volksgezondheid, dierenwelzijn en een goed verdienmodel voor boeren. Gebruik hiervoor een integraal toetsingskader.
- b) Nodig aan de gebiedstafels vertegenwoordigers van alle betrokken belanghebbenden uit: boeren, omwonenden, burgerinitiatieven, medische en dierenwelzijnsexperts, terrein- en waterbeheerders, natuurbeschermers en wetenschappers.
- c) Stimuleer met brongerichte maatregelen het duurzamer én dierwaardiger maken van stallen. Anders dan bij technische end-of-pipe-oplossingen (luchtwassers, emissiearme stalvloeren) pak je daarmee de stikstofproblemen bij de bron aan.
- d) Zet de beschikbare stikstofgelden in op natuurherstel, extensivering en het meer grondgebonden maken van veehouderijbedrijven bij natuurgebieden. Doe dat niet alleen voor melkvee-, maar ook voor varkens-, kalver- en pluimveebedrijven.
- e) Help veehouders zo nodig versneld af van kapitaallasten van eerdere intensivering. Help hen ook met het aansluiten bij meerwaardeketens, zoals het Beter Leven keurmerk of met de overstap naar biologische veehouderij.
- f) Stel onafhankelijke agrarische adviseurs aan om veehouders te begeleiden in de transitie naar een duurzame en dierwaardige bedrijfsvoering.
- g) Geef binnen de milieugrenzen van een gebied voorrang aan diervriendelijkere, duurzamere bedrijven en zet bij piekbelasters in op extensivering en anders verplaatsing.

2.2 Veehouderij verduurzamen

De situatie

In het kleine en dichtbevolkte Nederland houden we meer dan 450 miljoen dieren per jaar, vissen in aquacultuur niet meegerekend. Het grootste deel van deze dieren leeft in de intensieve veehouderij. In de noordelijke en westelijke provincies vinden we vooral melkvee. In de zuidelijke en oostelijke provincies daarnaast veel varkens en pluimvee, vaak dicht opeen. Eerder leidden intensivering en schaalvergroting tot een economisch succesvolle veehouderij. De negatieve bijeffecten op natuur, leefomgeving, volksgezondheid en dierenwelzijn realiseerde men zich pas later. Deze terugkerende duurzaamheidsvraagstukken zijn ook ongunstig voor het maatschappelijk draagvlak, de 'licence to produce' en de inkomenspositie van veel veehouders.

Voor veel boeren is het huidige businessmodel een *race to the bottom*. Doordat er alleen op prijs wordt geconcentreerd, hebben boeren weinig tot geen macht. Ze worden door de markt gedwongen hun prijzen laag te houden en zien geen andere oplossing dan het verder vergroten en intensiveren van hun bedrijf. In tijden van lage verkoopprijzen en/of hoge kosten lopen schulden daardoor echter snel verder op.

De problemen met betrekking tot natuur, leefomgeving, volksgezondheid, dierenwelzijn en de sociaaleconomische positie van de boer kunnen alleen in hun onderlinge samenhang succesvol aangepakt worden.

Wat de provincie kan doen

De provincie kan een belangrijke bijdrage leveren aan een integrale aanpak van de ontstane problemen rond de veehouderij, waarbij het mes aan meerdere kanten snijdt. Denk aan extensivering van de veehouderij, diervriendelijke brongerichte emissie maatregelen, stimulering van een meer plantaardig eetpatroon (eiwittransitie), biologische landbouw en integraal duurzame, diergerichte houderijsystemen (zoals [Kipster](#), [Pigster](#), [Livar](#), [Windstreekstal](#), [Zonvarken](#), [VrijLevenStal](#)).

De Dierenbescherming zet in het [Deltaplan Veehouderij](#) uiteen hoe de uitdagingen in de veehouderij aangepakt kunnen worden om tot een veehouderij te komen die goed is voor dier, boer, burger en milieu. Daartoe schetst het plan vier transitiepaden:

1. Naar integraal duurzame, diervriendelijke veehouderijsystemen.

Wat dierenwelzijn betreft gaat het er onder meer om dat dieren meer ruimte krijgen hun natuurlijk gedrag te vertonen, zo min mogelijk op transport gaan en toegang tot uitloop of wei krijgen. Diervriendelijkere veehouderijbedrijven zijn bijvoorbeeld bedrijven met het biologische of Beter Leven keurmerk.

2. Naar een eetpatroon met minder dierlijke en meer plantaardige eiwitten.

Dat is beter voor natuur, milieu, volksgezondheid en dierenwelzijn. Consumenten moeten hun eiwitten dus weer meer uit plantaardige producten halen én een eerlijke prijs voor vlees, zuivel en eieren gaan betalen. Indien dierlijke producten als vlees, eieren en

zuivel worden gebruikt, verdienen die met het [Beter Leven keurmerk](#) de voorkeur. Naast dierenwelzijn wegen daarbij ook natuur- en milieucriteria steeds vaker mee. Voor de toekomst biedt ook kweekvlees perspectief.

3. Vernieuwende verbindingen tussen productie en consumptie.

Meer ketensamenwerking biedt kansen voor een beter verdienmodel voor veehouders. Binnen vaste ketens kunnen afspraken gemaakt worden over doelen, tijdspaden en de vergoeding van meerkosten. Dit zorgt ervoor dat veehouders niet meer op de wereldmarkt hoeven te concurreren en voor de laagste kostprijs moeten produceren.

4. Kwaliteitsproductie voor een zelfvoorzienende regio.

De veehouderij zal uiteindelijk integraal duurzame meerwaardeproducten moeten produceren voor de Noordwest-Europese markt. Een goed voorbeeld is de [Bean Deal](#), officieel de [Green Deal eiwitrijke gewassen](#), die de meeste provincies onlangs sloten met 56 andere organisaties, als onderdeel van de [Nationale Eiwitstrategie](#). Doel is regionaal geteelde plantaardige eiwitten te stimuleren en alternatieve eiwitten te ontwikkelen voor mensen en dieren.

Kansen

- a) Schets in de provinciale Omgevingsvisie een duurzame veehouderij die goed is voor mens en dier. En vertaal dit in heldere, afrekenbare tussendoelen in de provinciale omgevingsverordening.
- b) Stel een provinciale subsidie of omschakelfonds in om het voor boeren makkelijker te maken om te extensiveren of om te schakelen naar duurzamere landbouw.
- c) Stimuleer het aanstellen van onafhankelijke agrarisch bedrijfsadviseurs. Die kunnen veehouders adviseren en begeleiden in hun transitie naar een duurzame, dierwaardige veehouderij.
- d) Laat veehouders hun bouw- en verbouwplannen toetsen aan de methodiek van integraal duurzaam en diergericht ontwerpen. Zo kan in die plannen rekening worden gehouden met de belangrijkste behoeften van dier, boer, burger en milieu.
- e) Stimuleer weidegang van rundvee, bijvoorbeeld via kavelruil en subsidies, om bedrijven geschikt te maken voor weidegang. Verplaats bedrijven of koop ze uit als het niet mogelijk is te zorgen voor een huiskavel groot genoeg om hun rundvee te weiden. Zorg dat er bij nieuwe stallen voldoende ruimte is voor uitloop/weidegang.
- f) Sta uitbreiden van veehouderijbedrijven alleen toe als elders minstens dezelfde capaciteit verdwijnt én alleen als de duurzaamheid bovenwettelijk wordt verbeterd. Voor dierenwelzijn betekent dat tenminste het niveau van 1 ster van het Beter Leven keurmerk.
- g) Schrijf directe scheiding en afvoer van mest voor of dagontmesting. Zo neemt niet alleen buiten de stal de ammoniakuitstoot af, maar wordt ook in de stal de lucht gezonder. Beter voor de dieren én hun verzorgers.
- h) Stel als provincie samen met gemeenten een voedselstrategie op om te komen tot de gewenste duurzamere voedsel- en eiwittransitie. Geef als provincie in de eigen consumptie het goede voorbeeld door in de catering - zo mogelijk lokale - plantaardige, diervriendelijke, biologische producten met een betrouwbaar keurmerk aan te bieden.

2.3 Zoönosen voorkomen

De situatie

Nederland is om verschillende redenen kwetsbaar voor dierziekten, die soms ook van dier op mens kunnen worden overgedragen, zoals vogelgriep, Q-koorts, varkenspest en corona. Het risico op overdracht van zoönosen wordt onder andere vergroot door de hoge dichtheid van dierhouderijen, met name intensieve pluimvee- en varkenshouderijen. Hoe meer dieren in een stal, hoe groter de kans dat bij besmetting met een dierziekte een mutatie optreedt die besmettelijk kan zijn voor de mens.

Daarnaast is Nederland een knooppunt voor de handel in levende dieren en dierlijke producten, met lucht- en zeehavens en andere verbindingen naar het buitenland, die dienen als toegangspunten voor geïmporteerde dieren. Dit verhoogt het risico op introductie en verspreiding van zoönosen. Ook onze waterrijke omgeving met kanalen, vaarwegen en sloten spelen een rol: zoönosen worden verspreid via het water, maar ook via de verplaatsing van trekvogels, zoals bij de vogelgriep.

Wat de provincie kan doen

In het belang van dier én mens zou – zo goed als het kan – voorkomen moeten worden dat dierziekten ontstaan, worden overgedragen en zich verspreiden. Provincies hebben daarin een belangrijke schakelfunctie.

Bioveiligheidsmaatregelen in landbouwbedrijven en slachthuizen zijn van belang om de verspreiding van op de mens overdraagbare dierziekten te voorkomen. Provincies kunnen eisen stellen aan de frequentie van het desinfecteren van de faciliteiten, het gebruik van beschermende kleding en het beperken van de stroom mensen en dieren op de locatie. Provincies zouden in alle diergerelateerde voorzieningen praktijken moeten aanmoedigen en ondersteunen die dierenwelzijn bevorderen. Van de extensivering die hiermee onvermijdelijk gepaard gaat, gaat ook een preventieve werking uit met betrekking tot zoönosen.

Door het regelmatig monitoren van populaties wilde dieren en dieren in de veehouderij kunnen zoönosen vroeg worden opgespoord. Denk aan het regelmatig testen van dieren en het melden van verdachte gevallen aan relevante autoriteiten als het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), de Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en lokale veterinaire diensten. Het versterken van de afstemming met deze autoriteiten helpt provincies om een tijdige en effectieve reactie te formuleren op eventuele uitbraken van zoönosen. Provincies zouden hun regelgeving regelmatig moeten herzien en bijwerken om ervoor te zorgen dat deze in overeenstemming is met de nieuwste wetenschappelijke kennis en best practices voor het voorkomen van de verspreiding van zoönosen.

Kansen

- a) Zorg voor strikte bioveiligheidsmaatregelen in landbouwbedrijven en slachthuizen om de verspreiding van op de mens overdraagbare dierziekten te voorkomen. Denk aan het frequent desinfecteren van de faciliteiten, het gebruiken van beschermende kleding en beperkingen op de stroom van mensen en dieren in en uit het pand of van erven.
- b) Versterk de afstemming met relevante autoriteiten om een tijdige en effectieve reactie te formuleren op eventuele uitbraken van zoönosen. Denk aan het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), de Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en lokale veterinaire diensten.
- c) Bevorder het dierenwelzijn door alle diergerelateerde voorzieningen. Zorg voor goede huisvesting, voeding en zorg voor dieren. En geef hen een dierwaardige behandeling waarbij het natuurlijke gedrag leidend is.
- d) Monitor de populaties van gehouden dieren in de veehouderij en in het wild levende dieren regelmatig om tekenen van zoönosen zo vroeg mogelijk op te sporen. Dit omvat het regelmatig testen van dieren en het melden van verdachte gevallen aan de relevante autoriteiten.
- e) Herzie regelgeving regelmatig en werk deze bij om ervoor te zorgen dat deze in overeenstemming is met de nieuwste wetenschappelijke kennis en best practices voor het voorkomen van de verspreiding van zoönosen en het bevorderen van dierenwelzijn.

2.4 Preventie van faunaschade

De situatie

Elk jaar worden in Nederland miljoenen in het wild levende dieren gedood. Deze dieren worden afgeschoten, verdronken, vergast of met een klem om het leven gebracht. In het kader van de jacht worden in Nederland jaarlijks zo'n 1 miljoen vrij bejaagbare dieren voor benutting afgeschoten. Dat zijn dieren die op de zogeheten wildlijst staan: konijnen, hazen, fazanten, wilde eenden en houtduiven. De staat van instandhouding van deze soorten is niet gunstig. Haas en konijn staan op de rode lijst met de status gevoelig. Om die reden heeft de rijksoverheid in 2022 de jacht op haas in enkele provincies gesloten en op konijn in alle. Ook bij andere wildlijstsoorten is over langere termijn en voor heel Nederland een significante afname te zien.

Inheemse diersoorten (die niet op de wildlijst staan) zijn in principe beschermd. Volgens het wettelijke 'nee, tenzij-principe' mogen deze dieren niet gevangen of gedood worden, ténzij aan drie voorwaarden wordt voldaan:

1. Er is of dreigt schade te ontstaan aan zwaarwegende maatschappelijke (economischew, gezondheids-, veiligheids-) of natuurbelangen.
2. Er bestaan geen andere bevredigende oplossingen om de schade te voorkomen en beperken.
3. De soort heeft een gunstige staat van instandhouding.

In het kader van dit soort schadebestrijding en populatiebeheer worden jaarlijks zo'n 700.000 dieren geschoten. Dat gebeurt met hoefdieren zoals reeën, wilde zwijnen en edelherten - voor de laatste twee soorten geldt een 'nulstandbeleid' waarmee ze feitelijk niet langer beschermd zijn tegen afschot - en met vogels zoals ganzen. Daarnaast schieten jagers vossen, kraaien, kauwen, spreuwen, roeken en verwilderde katten om te voorkomen dat die bijvoorbeeld weidevogels opeten, en omdat ze concurrenten zijn.

Het bestrijden van schadeveroorzakende soorten lijkt logisch. Maar door steeds verder uitdijende menselijke activiteiten - zoals recreatie, infrastructuur, het aanleggen van wegen, woningbouw, landbouw en het uitbreiden van bedrijventerreinen - raken leefgebieden en verbindingszones van dieren in de knel en neemt de kans op schade door dieren toe. Bovendien vervullen deze 'schadelijke' dieren ook vaak een positieve rol voor de natuur, ecosystemen en overige flora en fauna.

Wat de provincie kan doen

In een natuurinclusieve samenleving, waarin we zuinig moeten zijn op de afnemende biodiversiteit, zou het vanzelfsprekende startpunt moeten zijn: acceptatie van in het wild levende dieren zoals die zich aandienen (fauna-inclusief), mét hun eigen belangen. Die belangen kunnen in strijd zijn met menselijke, maatschappelijke of economische belangen. Dat betekent niet dat dieren per definitie aan het kortste eind hoeven te trekken bij belangenconflicten. Er zijn andere oplossingen mogelijk om met belangentegenstellingen

om te gaan, zoals werende en verjagende maatregelen en het elders geschikt maken van leefgebieden. Hier is ook nog veel ruimte voor innovatie.

Niet voor niets hanteert Wageningen Universiteit een bredere definitie van faunabeheer: ‘het bevorderen van co-existentie tussen mens en natuur door maatregelen die soorten betere kansen bieden op overleven en/of schade en overlast beperken’ ([WUR 2021-2023, project ‘Faunabeheer in de praktijk’](#)).

In het wild levende dieren zijn in principe van niemand en tegelijkertijd van iedereen. Dit maakt faunabeheer een publieke zaak. Daarom zouden provincies actief de participatie van bredere groepen burgers en omwonenden bij een gebiedsgerichte aanpak van faunabeheer moeten bevorderen. Dat gaat verder dan de traditionele partijen: jacht, landbouw en terreinbeheer. Om het draagvlak voor een zorgvuldig en maatschappelijk verantwoord faunabeheer in de samenleving te vergroten, zou ook de samenstelling van het provinciale Faunabeheereenhedenbestuur verder verbreed moeten worden. Zodanig dat de krachtsverhoudingen daarbinnen een meer evenredige afspiegeling van de samenleving vormen. In de provincies Groningen en Limburg worden faunabeheerplannen voor optimale democratische legitimatie ter toetsing aan de provinciale beleidskaders publiekelijk besproken in de Provinciale Staten, voordat Gedeputeerde Staten deze meerjarenplannen goedkeuren.

In de provincie Utrecht is [alternatief beheer](#) een speerpunt. Voorbeelden van [diervriendelijke werende en verjagende maatregelen](#) zijn lasers, drones, robotvogels en onaantrekkelijk gras. Het al door meer dan 100 veehouders toegepaste [Bioplan](#) weert overlastgevende dieren met natuurlijke middelen zonder gif. Andere mogelijkheden zijn het aanwijzen van foerageergebieden en deze aantrekkelijk maken voor dieren. Dit kan bijvoorbeeld door het inzaaien van witte klaver in gebieden waar ganzen mogen foerageren. Het inzetten van nestbeheer kan uitkomst bieden om kleine, overzichtelijke ganzen- of eendenpopulaties te reguleren. Ook het opruimen van voedselresten en/of het afsluiten of ondergronds plaatsen van containers en het minder, anders of niet voeren van onder meer watervogels helpt om overlast te voorkomen. Net als het treffen van bouwkundige maatregelen, zoals door het dichtens van gaten en kieren, het wegnemen van mogelijke schuilplaatsen en het goed onderhouden van het rioolstelsel. Door ruimte te geven aan natuurlijke vijanden, zoals vossen en wolven, blijven populaties onder controle.

Kansen

- a) Beperk faunabeheer niet tot faunabestrijding. Bevorder ook de co-existentie tussen mens en natuur en schep gunstige voorwaarden voor de fauna. Dit draagt bij aan een meer maatschappelijk gedragen faunabeheer én aan biodiversiteit.
- b) Zorg dat er voor potentieel schadeveroorzakende diersoorten, zoals wilde zwijnen, reeën en ganzen, geschikte en bereikbare leefgebieden zijn waar zij niet schadelijk zijn en zoveel mogelijk met rust kunnen worden gelaten. Zonder onnodige bejaging.
- c) Geef schadepreventie prioriteit boven aantalsreductie. Stimuleer bij schadegevoelige gebieden werende en verjagende maatregelen én innovatie daarvan. Dat voorkomt en beperkt overlast en schade door in het wild levende dieren zo effectief mogelijk.
- d) Faciliteer diervriendelijk faunabeheer door het ondersteunen en beschikbaar stellen van werende en verjagende middelen en door een goede compensatieregeling (als er voldoende preventieve maatregelen zijn genomen).
- e) Als er toch schade door in het wild levende dieren is of dreigt, zorg dan voor een integrale toets op strikte toepassing van het wettelijke 'nee, tenzij'-principe wanneer ontheffingen worden aangevraagd. Zorg zowel aan de voor- als achterkant voor voldoende toezicht en handhaving. Dit voorkomt ook dat de rechter achteraf een streep moet halen door ontheffingen of plannen.
- f) Zorg voor maatwerk en geef prioriteit aan zo specifiek mogelijke ontheffingen. Zie af van generieke provinciale vrijstellingen, aanwijzingen en populatiebeheer die het nemen van alle mogelijke preventieve maatregelen niet stimuleren of verplichten.
- g) Kies bij schadebestrijding altijd voor de meest diervriendelijke oplossing, volgens een zorgvuldig na te lopen escalatieladder.
- h) Ga met álle in het wild levende dieren in de provincie respectvol en zorgvuldig om. Zolang uitheemse dieren niet aantoonbaar schade veroorzaken, is een kostbare en arbeidsintensieve klopjacht niet nodig.
- i) In een gezond ecosysteem horen van nature ook toppredatoren thuis, zoals roofvogels, steenmarters, vossen en wolven. Deze zijn ook bevorderlijk voor de biodiversiteit.
- j) Verpacht eigen gronden van de provincie niet voor benuttingsjacht. Geen enkele van de vijf vrij bejaagbare soorten van de wildlijst (konijn, haas, wilde eend, fazant, houtduif) heeft een werkelijk gunstige staat van instandhouding.
- k) Bevorder de samenwerking tussen de verschillende groene handhavers in de provincie. Bied een goede basis voor de handhaving via provinciaal faunabeleid en hanteer duidelijke, eenduidige ontheffingsvoorwaarden.

2.5 Wolven en vee beschermen

De situatie

De wolf is na anderhalve eeuw terug in Nederland. Op de Veluwe en op de grens van Drenthe en Friesland hebben zich inmiddels vier wolvenparen gevestigd. Samen hebben zij tot nu toe zeker 16 nakomelingen. Individuele wolven worden regelmatig gezien in Brabant en sporadisch in Limburg en Zeeland. En ook vlak over grens leven er verschillende wolvenroedels.

De wolf is vanouds onderdeel van het Noordwest-Europese ecosysteem en de Nederlandse natuur. Het herstel van deze eerder in bijna geheel Europa uitgeroeide soort is het gevolg van habitatverbetering en de Europees strikt beschermde status sinds begin jaren tachtig. Als 'toppredator' speelt de wolf ook een belangrijke rol in het herstel van ecosystemen. De terugkeer van de wolf is daarmee een signaal van én een bijdrage aan een zich herstellende natuur. En dat is goed nieuws in tijden van een schrikbarend afgenomen biodiversiteit.

De aanwezigheid van de wolf kan ook een uitdaging zijn, bijvoorbeeld in gebieden met veel vee. Het is zaak dat we conflictarm leren samenleven met de wolf. In Duitsland heeft men daar al jaren ervaring mee, ook in minder dunbevolkte gebieden. Het is zaak de wolf mensenschuw te houden en de mens wolfmijndend. Door het aanvallen van vee zo moeilijk en onaantrekkelijk mogelijk te maken, kun je wolven 'negatief conditioneren' op vee. Veehouders zijn volgens de wet ook verplicht hun buiten gehouden dieren te beschermen tegen roofdieren. (Besluit Houders van Dieren, artikel 1.6, lid 3).

Wat de provincie kan doen

De provincie speelt een belangrijke rol bij het optimaal beschermen van zowel kleinvee als wolven. Interprovinciale afspraken zijn daarbij een vereiste voor duurzaam samenleven met de wolf, zodat het beleid van de ene provincie dat van een andere niet ondermijnt. Het in alle provincies stimuleren van wolfwerende preventiemaatregelen met subsidies is bevorderlijk voor de conditionering van wolven én voor het draagvlak van de wolf binnen onze samenleving. Dat geldt voor al het hobbymatig en beroepsmatig gehouden (klein) vee. Dus niet alleen voor schapen, maar ook voor geiten, runderen, pony's, alpaca's en damherten. Het nemen van voldoende preventiemaatregelen zou van het begin af aan voorwaarde moeten zijn om voor een schadevergoeding in aanmerking te komen. Gezien de hierboven genoemde wettelijke beschermplicht tegen roofdieren zou er voor veehouders die met subsidiabele maatregelen hun vee beschermen en die tóch wolvenschade ondervinden, uiteraard een volledige en realistische tegemoetkoming moeten zijn, die in alle provincies gelijk zou moeten zijn. Variaties tussen de provinciale tegemoetkomingsregelingen zorgen voor onduidelijkheid, vertraging en oneerlijke concurrentie.

In diverse provincies zijn goed functionerende, breed samengestelde wolvencommissies, waar afspraken worden gemaakt. Provincies hebben ook een voorlichtende rol en kunnen wolvenconsulenten inzetten om veehouders te ondersteunen bij het nemen van effectieve wolfwerende maatregelen.

Kansen

- a) Maak interprovinciale afspraken over conflictarm samenleven met de wolf en het bevorderen van adequate wolfwerende maatregelen.
- b) Stimuleer het nemen van preventieve, wolfwerende maatregelen voor alle hobbymatig en beroepsmatig gehouden (klein)vee met realistische subsidies (schapen, geiten, runderen, pony's, alpaca's en damherten et cetera).
- c) Stel het nemen van de mogelijke wolfwerende maatregelen als voorwaarde om voor een schadevergoeding in aanmerking te komen. Betaal een volledige tegemoetkoming als deze maatregelen zijn genomen.
- d) Stel een provinciale wolvencommissie in om afspraken te maken over conflictarm samenleven met de wolf. Zorg voor een zo breed mogelijke samenstelling.
- e) Licht veehouders voor en zet wolvenconsulenten in om veehouders te ondersteunen bij het nemen van effectieve wolfwerende maatregelen.

Foto: Mark Zekhuis

2.6 Ganzen weren en verjagen

De situatie

Ganzen, zwanen en andere watervogels zoeken hun voedsel tegenwoordig vooral op het boerenland. Het agrarisch gebied met zijn eiwitrijke raaigras, wintergranen en oogstresten is het grootste deel van de winter veel voedselrijker en voedzamer dan natuurgebieden. Bovendien bevinden deze landbouwgronden zich vaak in de nabijheid van rustplaatsen op grotere wateren. Deze aantrekkingskracht zal door aanhoudende schaalvergroting en intensivering van de landbouw niet snel verloren gaan.

Het aantal ganzen - meer specifiek de populatie broedende grauwe ganzen die het hele jaar in onze kust- en waterrijke provincies verblijft - neemt nog steeds toe. Vanaf oktober komen daar de overwinterende ganzen bij. Dit zorgt voor toenemende conflicten met de landbouwsector. De meest gehoorde klachten vanuit de landbouw zijn dat begrazing van ganzen en andere herbivoren de opbrengst vermindert en dat het gras voor vee onaantrekkelijk wordt door de vele uitwerpselen. Ook zou de bodem verslempen door de aanwezigheid van grote vogelgroepen.

De verminderde opbrengst van grassen en granen is aangetoond in tal van [studies](#), maar de overige effecten niet. Wel kunnen recreatieplassen ongeschikt raken door ganzenpoep en kan de vliegveiligheid in het geding komen, net als de kwaliteit van natuurgebieden. Ganzen vernielen riet- en watervegetaties, zeker als ze massaal aanwezig zijn tijdens de ruiperiode. Dit kan dan weer ten koste gaan van broedende rietvogels.

Wat de provincie kan doen

Provincies kunnen alle belangen, inclusief die van de ganzen, beter dienen met ganzenbeleid op maat. Tot nu toe zoeken provincies hun heil vooral in het reduceren van populaties van ganzen door afschot, ruivangsten en nestbeheer. Duidelijk is dat deze maatregelen niet of nauwelijks het gewenste effect hebben op de populatiegrootte en de omvang van de getaxeerde schade. Wel hebben deze maatregelen een sterk negatief effect op het welzijn van de dieren. Uit recent [onderzoek](#) blijkt dat in Nederland steeds meer aangeschoten ganzen rondvliegen (ongeveer 20 procent afhankelijk van de soort). Zulke aangeschoten ganzen sterven uiteindelijk een langzame en pijnlijke dood. Ook de ruivangsten zijn geen diervriendelijke oplossing: het vangen gaat met veel stress gepaard en verstikking is een vreselijke dood. Nestbeheer, via het prikken of behandelen van eieren met olie, kan een diervriendelijk alternatief zijn als dit volgens een strikt protocol gebeurt. Dat voorkomt dat bij behandeling het embryo te ver ontwikkeld is. De referentiewaarden vanuit de AEW-afspraken zou de provincie serieus moeten nemen. Ganzenbeleid en faunabeheerplannen focussen nog te zeer op minimale streefwaarden voor afschot. Taxaties voor schade aan gewassen zouden moeten plaatsvinden op het moment dat de gewassen zich ook natuurlijk hersteld kunnen hebben. Uit de meeste studies naar schade aan gewassen door ganzen blijkt dat deze niet zo groot is als men vaak doet voorkomen en bovendien vaak medeafhankelijk van andere factoren. Besparingen op schade-uitkeringen kan de provincie gebruiken voor meer onderzoek naar innovatieve maatregelen die effectief zijn voor een gebiedsgerichte aanpak.

Provincies zijn volgens de Omgevingswet verplicht tot het nemen van habitatmaatregelen, zodat er rust- en foerageergebieden zijn voor watervogels. Het inrichten van deze rust- en foerageergebieden in de nabijheid van schadegevoelige percelen helpt bij de wering en verjaging van ganzen uit natuurgebieden en agrarisch land.

De provincie Utrecht is koploper als het gaat om innovatieve maatregelen. In [haar notitie](#) is een lijst te vinden van initiatieven van de provincie op het gebied van de ganzenaanpak. De Dierenbescherming is nauw betrokken geweest bij deze initiatieven en vindt het belangrijk dat deze opvolging krijgen elders in het land.

Kansen

- a) Maak maatwerk van het provinciale ganzenbeleid. Laat de ganzenproblematiek in uw provincie onderzoeken en toets welke innovatieve niet-dodende maatregelen hierbij passen.
- b) Ga in gesprek met boeren en terreinbeherende organisaties. Kom samen tot een gebiedsgerichte aanpak van wering en verjaging en zorg voor voldoende rust- en foerageergebieden om de verjaagde dieren in op te vangen.
- c) Laat de vastgestelde AEWA-referentiewaarden voor uw provincie geen streefwaarden voor afschot worden in provinciaal ganzenbeleid en faunabeheerplannen. Geef meer prioriteit aan het nemen van werende, verjagende en innovatieve niet-dodende maatregelen.
- d) Stel als provincie duidelijke kaders voor de ganzenaanpak waarbinnen de Faunabeheer-eenheid het faunabeheerplan mag opstellen.
- e) Start een bewustwordingscampagne met tips richting jagers. En zet praktische cursussen rondom de ganzenjacht op poten. Een dergelijke aanpak blijkt effectief in Noorwegen.
- f) Maak het hele jaar door gebruik van opvanggebieden voor ganzen en verjaag ze van gebieden waar ze schade veroorzaken. Indien nodig met ondersteunend afschot.

2.7 Minder wildaanrijdingen

De situatie

Aanrijdingen met dieren komen steeds vaker voor. Door steeds verder uitbreidende infrastructuur en toenemend verkeer, raken natuurgebieden meer en meer versnipperd, en moeten dieren vaker wegen oversteken. Het Verbond van Verzekeraars meldde in 2021 dat er tussen 2014 en 2020 een flinke toename is geweest in het aantal aanrijdingen met wilde dieren. In 2014 waren dit er 5.750, in 2020 waren dit er 8.603. Meldingen van aangereden reeën, herten, zwijnen, hazen, egels, eekhoorns, vogels en tal van andere dieren komen dagelijks binnen bij zowel de politie als de dierenambulance. De meeste aanrijdingen vinden in de schemer plaats. En dan vooral in de lente en zomer wanneer het paartijd is en tegelijkertijd de recreatie- en vakantiedruk toenemen.

Wat de provincie kan doen

De provincie kan in haar rol als wegbeheerder maatregelen nemen om wildaanrijdingen te voorkomen en/of dieren te beschermen. Dit is geregeld in de Wegenverkeerswet (WVW, 1994). Bij verkeersbesluiten is het noodzakelijk aan te geven welke doelstellingen het besluit beoogt. De WVW geeft een opsomming van de belangen die door het nemen van maatregelen op grond van deze wet kunnen worden nagestreefd. Naast de bescherming van verkeersbelangen - bijvoorbeeld het verzekeren van de veiligheid op de weg en het beschermen van gebruikers en passagiers - kunnen verkeersbesluiten ook leiden tot het voorkomen of beperken van door het verkeer veroorzaakte overlast, hinder of schade. Bovendien kan een verkeersbesluit dienen ter voorkoming of beperking van door het verkeer veroorzaakte aantasting van het karakter of de functie van objecten of gebieden.

Verder kan de provincie wegen afsluiten in verband met de paddentrek, hekwerken of tunnels plaatsen of de maximumsnelheid beperken om overstekende dieren te beschermen. Ook blijkt dat het plaatsen van wildwaarschuwingssystemen zeer effectief is. Daarnaast kunnen speciaal ingerichte zones, zoals recreatie-, hondenloop- en jachtterreinen het aantal aanrijdingen flink verminderen.

Door middel van ecostructuren kan de provincie versnipperde natuur weer verbinden. De wilde dieren kunnen zich dan verspreiden en veilig naar andere gebieden trekken.

In goten en bij putten is het mogelijk om maatregelen te treffen om te voorkomen dat kikkers, padden en andere kleine dieren vast komen te zitten of juist in straatkolken wegspoelen. De provincie kan burgers in risicovolle periodes – zoals in de paringstijd - ook met informatieborden voorlichten over de verhoogde kans op aanrijdingen.

De provincie is gebaat bij een centrale en volledige registratie van wildaanrijdingen. Zij kan het initiatief nemen om de verschillende partijen, zoals de politie, FBE, dierenambulances en eventuele meldpunten bij elkaar te brengen voor heldere afspraken. Daarnaast is de provincie verantwoordelijk voor een goede valwildregeling.

Kansen

- a) Neem beschermende maatregelen op wegen en in goten. Verbind natuurgebieden met elkaar om aanrijdingen met wilde dieren te voorkomen. Denk aan: faunapassages, afrasteringen, wildwaarschuwingssystemen, diervriendelijke goten en putten, zonering van recreatie-, hondenlosloop- en jachtterreinen.
- b) Maak met alle betrokken partijen afspraken over een goede valwildregeling en neem daarin ook opvang van gewonde wilde dieren mee.
- c) Faciliteer de afhandeling van vervoer, opvang of euthanasie na wildaanrijdingen.
- d) Organiseer een centrale registratie van wildaanrijdingen.

2.8 Wilde dieren in nood opvangen

De situatie

In de [Wet dieren artikel 2.1](#) (lid 6) staat: “Eenieder verleent een hulpbehoevend dier de nodige zorg.” Lid 7 vult daarbij aan: “Het (...) bepaalde is tevens van toepassing ten aanzien van andere dan gehouden dieren” (oftewel: ‘wilde dieren’). Daarnaast zijn er nog relevante wetsartikelen - [artikel 1.4 van de Wet dieren](#) (treedt op nader te bepalen tijdstip in werking) en [artikel 1.11 Wet natuurbescherming](#) - die bepalen dat iedereen een zorgplicht voor dieren heeft en respectievelijk voldoende zorg voor in het wild levende dieren in acht neemt.

De zorgplicht geldt voor iedereen, dus ook voor de overheid, maar niet iedereen heeft dezelfde verantwoordelijkheid. De zorgplicht beperkt zich voor de burger voornamelijk tot het informeren of waarschuwen van hulpverlenende instanties. Het is primair aan deskundige instanties om te beoordelen of herstel, medische zorg en opvang mogelijk of noodzakelijk zijn. Daarmee kun je tevens ongelukken voorkomen met verwondingen of op de mens overdraagbare dierziekten. Hoe een hulpbehoevend in het wild levend dier moet worden geholpen is afhankelijk van de omstandigheden. De hulpverlening bestaat uit een keten van verschillende deskundige hulpverleners zoals 144, dierenambulances, dierenartsen en wildopvangcentra.

Wildopvangcentra kampen met stijgende kosten voor energie, medische zorg en professionele bemensing. Ook het aantal vrijwilligers daalt. In combinatie met de instabiele inkomsten uit bijvoorbeeld incidentele donaties, sponsoring, legaten en subsidies leidt dit ertoe dat het voor diverse wildopvangcentra steeds moeilijker wordt hulpbehoevende dieren te verzorgen.

Wat de provincie kan doen

Als primair verantwoordelijke voor natuurbeheer is de provincie de aangewezen partij om, in samenspraak met gemeenten, regie te pakken in het ondersteunen van zorg voor hulpbehoevende wilde dieren. Dit stelt ook de Raad voor Dieraangelegenheden (RDA) in het actuele [advies over wildopvang](#) dat zij op verzoek van de minister van LNV heeft opgesteld. Wildopvangcentra hebben immers vaak een regionale functie en opereren tussen het provinciale en lokale beleidsniveau.

De keten van hulpverlening voor in het wild levende dieren dient structureel geborgd te worden in elke provincie. Dierenopvangcentra die van de provincie daartoe een ontheffing hebben gekregen, mogen gewonde in het wild levende dieren verzorgen. Dierenopvangcentra voor in het wild levende dieren hebben de deskundigheid om gewonde dieren te laten herstellen en ze daarna weer uit te zetten. Als de overlevingskans te gering is of het dier niet meer in vrijheid kan leven, kan het geëuthanaseerd worden. Gezien de wettelijk vastgelegde zorgplicht voor dieren in nood, ligt het voor de hand dat de overheid de financiële middelen ter beschikking stelt om de kwaliteit en continuïteit van wildopvang te borgen. Onder meer de provincies Noord-Holland, Utrecht, Limburg en Noord-Brabant erkennen hun regierol. Zij dragen nog niet altijd structureel, maar in ieder geval voor bepaalde tijd bij in de kosten voor vervoer en opvang.

Kansen

- a) Maak in interprovinciaal overleg met de andere provincies (in IPO-verband) en het Rijk landelijke afspraken over verantwoordelijkheden voor en structurele financiering van wildopvang en -vervoer. Het is een gedeelde verantwoordelijkheid: zowel provincie, Rijk als gemeente zullen daaraan moeten bijdragen. Ook financieel.
- b) Maak binnen uw provincie afspraken over opvang en vervoer van in het wild levende dieren met alle betrokkenen in de keten dierenhulp, waaronder gemeenten, opvangcentra en dierenambulances. Bepaal wie welke bijdrage levert en maak er voldoende financiële middelen voor vrij.
- c) Start een publiekscampagne of ondersteun de opvangcentra hierbij. Zo weten inwoners wat ze moeten doen of laten als ze wilde dieren in nood aantreffen en hoe ze kunnen voorkomen dat in het wild levende dieren, mede door hun toedoen, in problemen raken.

2.9 Natuurinclusief bouwen

De situatie

Als het gaat om de zorgelijke staat van de Nederlandse natuur denkt men al snel aan het reduceren van stikstof en het vergroten van het aandeel hectares natuur. De kansen voor natuurontwikkeling in, om en op de gebouwde omgeving zijn echter ook groot: natuurinclusief bouwen.

Natuurinclusief bouwen is het creëren van een meerwaarde voor biodiversiteit bij het bouwen ten opzichte van de situatie daarvoor. Te denken valt aan faunavoorzieningen, groene daken en gevelbeplanting en het realiseren van ecologische verbindingzones. Dit draagt bij aan een prettig leefklimaat voor mens én dier.

Wat de provincie kan doen

Bij het [bouwen en renoveren van bestaande bouw](#) kan de provincie aan haar gemeenten opleggen in de bouwverordening op te nemen dat er rekening gehouden moet worden met de impact op de natuurlijke leefomgeving. Ook kunnen er maatregelen worden opgenomen om functioneel groen te integreren in het bouwproces en toe te passen in, om en op het gebouw. Zo kan geëist worden dat nestgelegenheden voor gebouwfahankelijke soorten als de huismus, gierzwaluw en vleermuis worden gerealiseerd en dat alle platte daken in ieder geval worden gebruikt voor zonnepanelen en/of vegetatie. Ook kan worden opgenomen dat elk gebouw uitzicht dient te hebben op natuurlijk groen, de openbare ruimte voor minimaal 30% uit groen moet bestaan en er op wandelafstand openbaar groen moet zijn.

In met name groene omgevingen moet bij de ontwikkeling van een nieuwbouwproject intensief samengewerkt worden met terreinbeherende organisaties in de omgeving. Een goed voorbeeld van natuurinclusief bouwen is [Kerckebosch](#), een woonwijk bij Zeist, waarbij bij de uitbreiding van de wijk natuur een dragend onderdeel is geworden. Utrechts Landschap, de beheerder van het omliggende Zeisterbos, werd intensief betrokken bij de ontwikkeling. Andere voorbeelden zijn [wildopvang Avolare](#) en [Hof van Ede](#) die gebouwd zijn in een Natura 2000 gebied. Een voorbeeld van een meer stedelijke groene nieuwbouw is [SAWA](#).

U kunt bij de Dierenbescherming terecht voor advies op het gebied van duurzaam, energiezuinig, zelfvoorzienend en natuurinclusief bouwen. Wilt u zo'n gebouw met eigen ogen zien en beleven, dan bent u van harte uitgenodigd om één van onze zelfvoorzienende en natuurinclusieve gebouwen te bezoeken.

Kansen

- a) Zet in bouwverordeningen in op standaard opnemen van nestvoorzieningen voor vogels en verblijfplaatsen voor vleermuizen in nieuwbouw en bij renovatie.
- b) Stel eisen vast voor de groene inrichting van de buitenruimte. Niet alleen in oppervlakte, maar ook in kwaliteit en passend bij de lokale inheemse flora.

2.10 Licht- en geluidsoverlast beperken

Situatie

Geluid en licht hebben een nadelig effect op in het wild levende dieren. Voor veel soorten zoals vogels, zoogdieren, amfibieën en insecten is geluid van levensbelang, omdat zij via akoestische signalen communiceren. Lawaai vormt voor deze dieren letterlijk een storende factor. Ze vinden het met moeite nog prooi, horen predatoren niet langer van kilometers ver aankomen en slagen er niet in om een geschikte partner te vinden. Sommige diersoorten weten zich op tijd aan te passen, maar andere lukt dat niet of onvoldoende, waardoor ze wegtrekken uit hun oorspronkelijke leefgebied en op zoek gaan naar een ander plekje. Dat is niet altijd gunstig voor hun overlevingskansen. Het is niet voor niets dat binnen en aan de randen van Natura2000 gebieden strengere regels gelden voor geluid, om zo de soorten binnen het gebied te beschermen.

De jaarlijks toenemende lichtvervuiling heeft grote, indirecte gevolgen op de biodiversiteit en het bioritme van ons ecosysteem. Verschillende onderzoeken benadrukken dat nachtelijk kunstlicht voor fysiologische en gedragsveranderingen bij dieren en planten zorgt. Hun voortplantingsgedrag verandert en ze ondervinden moeilijkheden met oriëntatie en migratie. Sommige vrouwelijke kikkers blijken bijvoorbeeld minder selectief te zijn en sneller te paren wanneer er meer verlichting is. Stadsmerels, die elke nacht blootgesteld worden aan kunstmatig licht, hebben minder testosteron en wisselen hun verenkleed onregelmatiger. Feromonen (seks-lokstoffen) van vrouwtjes van de kooluil veranderen onder invloed van licht, waardoor de mannetjes de vrouwtjes niet meer vinden en er minder wordt gepaard.

Veel vogels en insecten gebruiken het (zon)licht aan de hemel als kompas. Kunstmatige verlichting zet hen op het verkeerde spoor. Nachtvlinders en -kevers wandelen (of vliegen) aangetrokken door het kunstlicht zo letterlijk hun dood tegemoet. Voor diersoorten die licht mijden kan straatverlichting letterlijk een barrière vormen en verhinderen dat ze zich verspreiden.

Wat de provincie kan doen

Slimmer en minder verlichten is een energie- en natuurvriendelijke oplossing. Alleen al als verantwoordelijke voor infrastructuur, kan de provincie veel doen om de lichtvervuiling te verminderen. Maar ook in het bevorderen van samenwerkingen kan de provincie een belangrijke rol spelen. Licht en geluid zouden een standaardonderdeel van milieueffect-rapportages moeten zijn. En bij ingrepen in het landschap en inrichtingsprojecten zou meegenomen moeten worden welke dieren in de omgeving voorkomen en hoe die worden beïnvloed door kunstlicht. Door gebruik te maken van de [Nationale Databank Flora en Fauna](#) en de kennis van (lokale) terreinbeherende en soortenbeschermende organisaties, kan snel worden bepaald met welke soorten rekening gehouden moet worden. Daarbij dient naar de hele ecologie van de diersoorten gekeken te worden, dus waar ze foerageren, waar ze zich voortplanten en waarlangs ze zich verplaatsen. Door vervolgens maatwerk te leveren met slimme verlichting, licht goed af te stellen of af te schermen waar het geen nut heeft of schadelijk is, kunnen veel van de negatieve effecten verzacht worden of zelfs worden voorkomen.

Door in aanleg van wegen, steden en bedrijventerreinen slim te werken, kunnen veel negatieve effecten van licht en geluid worden voorkomen. De provincie kan bovendien gemeenten stimuleren om licht en geluid op te nemen in de bouwverordening.

Verder is het zaak samenwerking te bevorderen tussen stedenbouwkundigen, architecten, bouwbedrijven en lokale ecologen om een veilige leef- en werkomgeving te creëren, waar dieren ongestoord kunnen leven, zonder (overbodige) licht- en geluidsvervuiling.

Kansen

- a) Verlicht alleen daar waar nodig. Gebruik slimme verlichting op minder drukbezochte wegen en openbare ruimten. Onder meer Philips biedt diverse mogelijkheden.
- b) Laat gemeenten licht en geluid opnemen in bouwverordeningen en laat licht en geluid standaardonderdelen zijn van milieueffectrapportages. Werk hierbij samen met lokale ecologen.
- c) Gebruik speciale armaturen en kleuren licht in een vogel- en vleermuisrijke omgeving. De [batlamp](#) is hier een voorbeeld van, met diverse toepassingen in Nederland.

2.11 Versturende natuurrecreatie terugdringen

De situatie

Nederlanders en buitenlandse toeristen houden van de Nederlandse natuur en trekken er graag op uit. De liefde is niet per se wederzijds. Zo is onvoorspelbaar gedrag bedreigend voor vogels: denk aan mensen die van de paden afgaan, loslopende honden en mountainbikers. Ook stilstaan en observeren van vogels veroorzaakt paniek en dat kan de overlevingskans verlagen. Op grote schaal worden dan ook [negatieve effecten](#) op veel [soorten](#) waargenomen, zoals lagere aantallen en/of een lager broedsucces. Zo daalt het aantal vogels dat in een drukbezocht gebied leeft.

Veel slangen, hagedissen en hazelwormen zijn letterlijk slachtoffer van recreatie: ze worden doodgereden op fietspaden. Aanleg van nieuwe fiets- en mountainbikepaden en verbreding en verharding van bestaande paden om het groeiende aantal fietsers op te vangen, ook in beschermde natuurgebieden, zijn voor deze diersoorten zorgelijk.

Naar de effecten van recreatie op wilde hoefdieren en andere wilde zoogdiersoorten is nog nauwelijks onderzoek gedaan. Wel is bekend dat bepaalde diersoorten zich aangepast hebben aan de drukte in hun leefgebied. Zo zijn zwijnen van nature overdag actief, maar verplaatsen zij hun activiteiten in drukbezochte gebieden naar de nacht. Het ligt echter in de lijn der verwachting, dat ook wilde hoefdieren niet immuun zijn voor de effecten van recreatie. Doordat deze dieren grote territoria hebben, die steeds vaker worden doorsneden door wegen, lopen zij extra risico op een aanrijding als zij op de vlucht slaan voor verstoringen.

Verstoring door recreatie is dan ook een probleem voor de natuur in de provincie. Toch blijft het van belang dat mensen de natuur kunnen beleven, want dat schept draagvlak voor natuurbehoud.

Wat de provincie kan doen

De provincie kan ervoor zorgen dat er plaats blijft voor mensen én dieren in natuurgebieden. In afstemming met terreinbeherende organisaties kan de provincie de negatieve effecten van recreatie terugdringen door stukken natuurgebied aan te wijzen die vrij blijven van recreanten. In gebieden die openblijven dient men ervoor te zorgen dat de bezoekers zich voorspelbaar gedragen: vaste vaarwegen op wateren, verplicht op de paden blijven en honden aangelijnd houden. Ook dient rekening gehouden te worden met de seizoensgebonden activiteiten van fauna. Sluit bijvoorbeeld tijdelijk fiets- en wandelpaden af in bepaalde gebieden als deze belangrijk zijn voor de bronst, als kraamkamer en als broedgebied.

Natuurgebieden dienen zoveel mogelijk op elkaar aan te sluiten zonder barrières van wegen en paden, zodat het leefgebied van onze inheemse fauna toeneemt. Voor de Veluwe heeft de provincie Gelderland een [Recreatiezoneringsplan](#) vastgesteld, dat nu nog vooral op vogels is afgestemd. De Veluwe is het grootste 'droge' natuurgebied van Nederland met ruim achtduizend betrokken grondeigenaren, zij doen bijna allemaal aan het zoneringsplan mee. Het plan wijst kleinere gebieden met vooral bos aan voor intensieve dagrecreatie en centraal gelegen grotere gebieden met bos, heide en stuifzand voor extensieve recreatie. In

de extensieve zones zullen fiets- en wandelpaden worden afgesloten om het aantal bezoekers terug te dringen en meer rust te creëren. Sommige terreinen worden het hele jaar of tijdens de broedtijd gesloten, waaronder een aantal zandverstuivingen zoals het Hulshorsterzand.

De provincie Overijssel sluit tijdens de piek van het reptielenseizoen de smalle mountain-bikepaden op de Sallandse Heuvelrug, een voor reptielen belangrijk gebied dat populair is bij mountainbikers. Ook voor vogels en andere diersoorten is dat gunstig.

Voor vogels die langs de kust broeden, zoals de strandplevier, is nauwelijks nog gebied beschikbaar. Vrijwel alle stranden zijn vrij toegankelijk en worden druk bezocht. In het Waddengebied werkt een aantal natuurbeschermingsorganisaties samen in het project [Wij&Wadvogels](#). Zij willen op verschillende eilanden en langs dijken op het vasteland stukken inrichten waar vogels ongestoord kunnen broeden, en ook plaatsen inrichten waar ze bij hoog water kunnen rusten.

Kansen

- a) Informeer recreanten op parkeerplaatsen van natuurgebieden over de aanwezige flora en fauna en hoe waardevol en verstoringsgevoelig deze is. Leg uit waarom het belangrijk is dat men zich aan de regels van het gebied houdt.
- b) Stel een recreatiezoneringsplan op voor gebieden die door verstoring al hard getroffen zijn.
- c) Beperk het verhard en breder maken van bestaande wandel- en fietspaden in natuurgebieden en leg geen mountainbikepaden aan dwars door de gebieden.
- d) Sluit paden en wegen (tijdelijk) af als deze in een voor een diersoort belangrijk gebied liggen.
- e) Laat natuurgebieden (provincie-overstijgend) op elkaar aansluiten zonder barrières als wegen en paden.
- f) Houd toezicht op de naleving van de regels en de ingestelde (tijdelijke) beperkingen. Dit kan ook via vrijwilligers die bezoekers aanspreken en informeren.

3. Wetgeving en diervriendelijk beleid in de provincie

Bestaande wetgeving

Provincies die beleidsmaatregelen nemen met relevantie voor dieren, hebben daarbij ook te maken met op landelijk en Europees niveau vastgestelde wetgeving. Daarbij gaat het in het bijzonder om de Wet dieren en de Wet natuurbescherming, die volgens de laatste plannen vanaf 1 januari 2024 opgaat in de Omgevingswet.

De Wet dieren is een integraal kader voor vooral gehouden dieren, dus huis- en hobbydieren en dieren in de veehouderij. De wet bevat zowel concrete basis-verboden als meer ‘open normen’. Met betrekking tot dieren in de veehouderij bevat de wet de nodige voorschriften, goeddeels uit Europese bron. Deze wet regelt ook de diergeneeskunde, wat ook relevant is voor wildopvangcentra. Met betrekking tot dieren in het wild zijn de basisregels over dierenmishandeling van toepassing verklaard, inclusief de regels over het moeten bieden van zorg aan hulpbehoevende dieren (artikel 2.1 lid 6 Wet dieren). Zodra artikel 1.4 Wet dieren met de zorgplicht in werking treedt, kan deze zorgplicht bestuursrechtelijk gehandhaafd worden. Mogelijk krijgt dit enige relevantie voor de provinciale handhavingspraktijk met oog op hulpbehoevende wilde dieren (in de opvang), al gaat het hierbij dus primair over gehouden dieren.

De Wet natuurbescherming (uit 2017) is voor dieren in het wild nu nog de belangrijkste wet, waarbij veel bevoegdheden voor natuur- en soortenbescherming gedecentraliseerd zijn naar de provincies. In deze wet staan regels over de bescherming van natuurgebieden, actieve en passieve soortenbescherming, benuttingsjacht, beheer en schadebestrijding en meer specifiek het toepassen van vangst- en dodingsmiddelen. Uit deze wet volgt ook de (ontheffingen-)praktijk voor wildopvang, die goeddeels is belegd op provinciaal niveau. De Wet natuurbescherming, en in het vervolg de Omgevingswet, vormt voor Nederland de voornaamste omzetting van Europese- en internationale verplichtingen zoals de EU Vogel- en Habitatrichtlijn.

Actuele ontwikkelingen

De nieuwe **Omgevingswet** beoogt een nog meer integraal kader voor het omgaan met de fysieke leefomgeving. Het is de bedoeling dat de nu op de grond van de Wet natuurbescherming geldende regels ‘beleidsneutraal’ opgaan in dit bredere stelsel. Uitgangspunt is daarmee dat er inhoudelijk niets verandert. De Omgevingswet als geheel beoogt volgens de Memorie van Toelichting van oorsprong niet het belang van ‘dierenwelzijn’ te dienen. Toch is dit inmiddels bij het toetsen van veehouderij-activiteiten en bij het integreren van de Wet natuurbescherming, onvermijdelijk binnenboord gehaald.

‘Burgerparticipatie’ is een belangrijk nieuw onderdeel van de Omgevingswet, en daarbij kan dierenwelzijn (in een meer integraal initiatief) worden meegenomen, zoals bij licht- en geluidsoverlast, het (her-)inrichten van natuurrecreatie of het realiseren van een stedelijke groenzone of park (bijvoorbeeld met een hondenspeelveld).

Het opgaan van de Wet natuurbescherming in de Omgevingswet, en de Omgevingswet als nieuwe realiteit, houdt uiteraard ook de provincies al langere tijd bezig. De provincies hebben hierop de afgelopen beleidsperiode dan ook al volop en intensief voorgesorsteerd met nieuwe Omgevingsvisies en (interim) Omgevingsverordeningen. In de komende (beleids-)periode krijgt dit alles definitief zijn beslag. Een belangrijke ontwikkeling dus.

De Omgevingswet is ook de wet, waarin de actuele (landelijke) discussie over de toekomst van de (benuttings-)jacht zal worden beslecht. Een actuele ontwikkeling is daarbij dat de rechter steeds vaker provinciale besluiten op het gebied van jacht, beheer en schadebestrijding vernietigt. Rechters stellen zich kritisch(er) op en eisen meer dan voorheen een gedegen onderbouwing, belangenafweging en inzet preventieve maatregelen. Dit past in een trend waarbij burgers en belangenorganisaties vaker en met succes de gang naar de rechter zoeken.

Een andere actuele ontwikkeling, die naar verwachting alleen maar relevanter wordt, is dat zelfregulering een belangrijkere rol gaat spelen, en dat niet langer de overheid 'alles' zelf zou moeten of willen regelen. Voorbeelden zijn (private) meerwaardeketens, zoals het Beter Leven keurmerk, Kipster, Pigster en Livar. Ook de 'wildopvang' is in de kern goeddeels georganiseerd rondom particulier initiatief, met onderlinge, privaatrechtelijke samenwerkingsafspraken (waaronder met gemeenten en provincies).

Ook op andere wetgevingsdossiers zijn er ontwikkelingen die relevant zijn voor dierenwelzijn. Zo is er de **Wet veiligheidsregio's**, waarbij er recente initiatieven en ideeën zijn in de landelijke politiek om de zorg voor dieren (bij crisis- en rampenbestrijding, iets waar ook de provincie een rol in heeft) concreet te gaan borgen. Landelijk loopt ook nog altijd de discussie over een algeheel vuurwerkverbod, een daartoe strekkend wetsvoorstel is momenteel aanhangig bij de Tweede Kamer. Bij de huidige regels kan de provincie in beeld komen bij vergunningverlening inzake vuurwerk (vuurwerkshows of buiten de jaarwisseling). Daarop heeft de discussie mogelijk ook invloed. Ook valt te denken aan de **Europese Verordening inzake het bestrijden van 'invasieve exoten'** (Vo. (EU) 1143/2014), waarvan de uitvoering in Nederland vervolgens goeddeels is belegd bij de provincies. Deze wetgeving is steeds in beweging: telkens nieuwe soortenlijsten (toevoegingen), maar ook steeds meer oog voor de mogelijkheden van de inzet van diervriendelijke middelen en methoden versus doding. Hierover komt ook steeds meer informatie en onderzoek beschikbaar, bijvoorbeeld naar de mogelijkheden van 'fertility control' op diersoortniveau.

Wat de provincie kan doen

Er vinden zoals hiervoor beschreven doorlopend aanpassingen en ontwikkelingen in wet- en regelgeving plaats. Een goed inzicht en begrip daarvan is noodzakelijk voor effectief provinciaal beleid. Steeds meer blijkt uit de wetgeving de wens en noodzaak tot een meer integrale benadering.

De nieuwe **Omgevingswet** is meer dan voorheen ingericht als een digitaal stelsel, waarop de burger ook zelf informatie kan vinden om op basis daarvan te handelen. Zo kan een burger bepalen of voor een bepaalde activiteit een vergunning moet worden aangevraagd en die aanvraag dan ook direct doen. De provincie kan hierbij ook het onderwerp dierenwelzijn meenemen, door de hiervoor beschreven onderwerpen te benoemen en hierover informatie verstrekken richting de burgers.

Ook de nieuwe **Wet open overheid** (Woo) uit 2022 is relevant. Ten opzichte van de eerdere, bekende 'Wob' (Wet openbaarheid bestuur) verplicht deze wet de overheid ook tot proactieve openbaarmaking van overheidsinformatie. Provincies zouden in verband hiermee bijvoorbeeld informatie moeten verstrekken over de beweegredenen die hebben geleid tot het te voeren faunabeheer of het verstrekken van (afschot-)vergunningen, en in dit verband uit eigen beweging bijvoorbeeld afschot- en telgegevens openbaar moeten maken.

Het is van belang dat de provincie de mogelijkheden in de nieuwe Omgevingswet in relatie tot dierenwelzijn daadwerkelijk een volwaardige plaats geeft, en benut. Ook kan de provincie zorgen dat intern de juiste kennis over dieren(welzijn) en de daarvoor relevante wetgeving beschikbaar en bekend is. Dierenwelzijn maakt vaak onderdeel uit van het grotere, en meer integrale geheel, en kan op allerlei verschillende manieren in beeld komen bij actuele provinciale kwesties. Hiertoe kan een contactpersoon voor dierenwelzijn worden ingesteld, en uiteraard kan er (geformaliseerd) contact en overleg over zijn met andere provincies. De gemeenten gingen de provincies wat dat betreft al voor, en richtten recent het online kennis- en overlegplatform Diervizier op (www.diervizier.nl). Hoewel oorspronkelijk 'door en voor' gemeenten, is het de bedoeling dat ook provincies zich op enig moment bij dit initiatief kunnen aansluiten. De provincies werken uiteraard ook al samen in IPO-verband, ook daar zou dierenwelzijn beter en explicieter kunnen worden ingebed.

Tip: Op basis van het Besluit Activiteiten Leefomgeving (BAL), een uitvoeringsbesluit (AMvB) bij de Omgevingswet, wordt het mogelijk om zowel maatwerkregels (bij algemeen verbindende voorschriften) als maatwerkvoorschriften (beschikking, concrete activiteit, gebiedsgebonden) te stellen die de specifieke zorgplichten uit het BAL nader invullen (artikel 11.6 BAL voor de 'activiteiten' in het besluit, en artikel 11.27 BAL nog eens specifiek voor de soortenbescherming, e.e.a. als nadere concretisering van de algemene zorgplicht voor de fysieke leefomgeving in artikel 1.6 van de Omgevingswet zelf). Maatwerkregels bij de zorgplicht uit art. 11.6 BAL mogen via de Omgevingsverordening alleen in het belang van natuurbescherming worden gesteld (art. 11.7 lid 3 BAL). Hier liggen wellicht kansen voor een positieve, provinciale profilering, ook op dierenwelzijn. Beide specifieke zorgplichten kunnen overigens zowel bestuursrechtelijk als strafrechtelijk worden gehandhaafd, dus mogelijk biedt ook dat kansen voor de provinciale handhaver.

Kansen

- a) Benut de nieuwe Omgevingswet voor volwaardige en zelfstandige aandacht voor het onderwerp dierenwelzijn. Houd daarbij oog voor de (nieuwe) instrumenten die de Omgevingswet hiertoe biedt.
- b) Bezie hoe bij provinciale vergunningverlening getoetst kan worden aan het aspect dierenwelzijn. Denk aan vestiging of uitbreiding van veehouderij, of toetsing van een provinciale vergunning voor een wildopvang.
- c) Benut als provincie de mogelijkheid tot maatwerkregels en/of -voorschriften ten einde het belang van de natuur(-bescherming), en dan ook de dieren daarin, te bevorderen.
- d) Benut de Omgevingswet als beoogd digitaal stelsel om ook informatie te verstrekken aan burgers en bedrijven over aan dierenwelzijn gerelateerde onderwerpen. Wat mag wel, wat mag niet, waarvoor is een vergunning vereist (voor welke activiteiten bijvoorbeeld)?
- e) Maak met oog op de Wet openbaar bestuur (Woo) proactief meer overheidsinformatie publiek, bijvoorbeeld over het te voeren en gevoerde faunabeleid, verstrekte (afschot-) ontheffingen, tel- en afschotcijfers.
- f) Zorg als provincie dat de juiste (wets-)kennis over dierenwelzijn voorhanden is. Denk ook aan inhoudelijke kennis over diervriendelijke alternatieven voor doding (met oog op kaders stellen aan faunabeheer, bestrijding/beheer invasieve exoten).
- g) Zorg als provincie dat er ook afdoende oog is voor dierenwelzijn gerelateerde onderwerpen die zich afspelen buiten het domein van de Omgevingswet (en de Wet dieren); bijvoorbeeld actuele ontwikkelingen over vuurwerk en hulp aan dieren betrekken bij rampenplannen en systematiek Wet veiligheidsregio's.
- h) Stel een centraal ambtelijk contactpersoon in op dierenwelzijnsgebied.
- i) Zoek inzake dierenwelzijn overleg en afstemming met andere overheden. Haak aan bij het intergemeentelijke kennis- en overlegplatform voor juridische en beleidszaken Diervizier zodra dit mogelijk is, of initieer als provincies onderling (geformaliseerd) overleg.

4. Kansen voor diervriendelijk beleid bij actuele opgaven

1. Stikstof reduceren

- a) Zet bij de gebiedsprocessen in op integrale verduurzaming en neem alle duurzaamheidsaspecten mee: natuur, klimaat, water, bodem, leefomgeving, volksgezondheid, dierenwelzijn en een goed verdienmodel voor boeren. Gebruik hiervoor een integraal toetsingskader.
- b) Nodig aan de gebiedstafels vertegenwoordigers van alle betrokken belanghebbenden uit: boeren, omwonenden, burgerinitiatieven, medische en dierenwelzijnsexperts, terrein- en waterbeheerders, natuurbeschermers en wetenschappers.
- c) Stimuleer met brongerichte maatregelen het duurzamer én dierwaardiger maken van stallen. Anders dan bij technische end-of-pipe-oplossingen (luchtwassers, emissiearme stalvloeren) pak je daarmee de stikstofproblemen bij de bron aan.
- d) Zet de beschikbare stikstofgelden in op natuurherstel, extensivering en het meer grondgebonden maken van veehouderijbedrijven bij natuurgebieden. Doe dat niet alleen voor melkvee-, maar ook voor varkens-, kalver- en pluimveebedrijven.
- e) Help veehouders zo nodig versneld af van kapitaallasten van eerdere intensivering. Help hen ook met het aansluiten bij meerwaardeketens, zoals het Beter Leven keurmerk of met de overstap naar biologische veehouderij.
- f) Stel onafhankelijke agrarische adviseurs aan om veehouders te begeleiden in de transitie naar een duurzame en dierwaardige bedrijfsvoering.
- g) Geef binnen de milieugrenzen van een gebied voorrang aan diervriendelijkere, duurzamere bedrijven, en zet bij piekbelasters in op extensivering en anders verplaatsing.

2. Veehouderij verduurzamen

- a) Schets in de provinciale Omgevingsvisie een duurzame veehouderij die goed is voor mens en dier. En vertaal dit in heldere, afrekenbare tussendoelen in de provinciale omgevingsverordening.
- b) Stel een provinciale subsidie of omschakelfonds in om het voor boeren makkelijker te maken om te extensiveren of om te schakelen naar duurzamere landbouw.
- c) Stimuleer het aanstellen van onafhankelijke agrarisch bedrijfsadviseurs. Die kunnen veehouders adviseren en begeleiden in hun transitie naar een duurzame, dierwaardige veehouderij.
- d) Laat veehouders hun bouw- en verbouwplannen toetsen aan de methodiek van integraal duurzaam en diergericht ontwerpen. Zo kan in die plannen rekening worden gehouden met de belangrijkste behoeften van dier, boer, burger en milieu.
- e) Stimuleer weidegang van rundvee, bijvoorbeeld via kavelruil en subsidies, om bedrijven geschikt te maken voor weidegang. Verplaats bedrijven of koop ze uit als het niet mogelijk is te zorgen voor een huiskavel groot genoeg om hun rundvee te weiden. Zorg dat er bij nieuwe stallen voldoende ruimte is voor uitloop/weidegang.
- f) Sta uitbreiden van veehouderijbedrijven alleen toe als elders minstens dezelfde capaciteit verdwijnt én alleen als de duurzaamheid bovenwettelijk wordt verbeterd. Voor dierenwelzijn betekent dat tenminste het niveau van 1 ster van het Beter Leven keurmerk.

- g) Schrijf directe scheiding en afvoer van mest voor of dagontmesting. Zo neemt niet alleen buiten de stal de ammoniakuitstoot af, maar wordt ook in de stal de lucht gezonder. Beter voor de dieren én hun verzorgers.
- h) Stel als provincie samen met gemeenten een voedselstrategie op om te komen tot de gewenste duurzame voedsel- en eiwittransitie. Geef als provincie in de eigen consumptie het goede voorbeeld door in de catering - zo mogelijk lokale - plantaardige, diervriendelijke, biologische producten met een betrouwbaar keurmerk aan te bieden.

3. Zoönosen voorkomen

- a) Zorg voor strikte bioveiligheidsmaatregelen in landbouwbedrijven en slachthuizen om de verspreiding van op de mens overdraagbare dierziekten te voorkomen. Denk aan het frequent desinfecteren van de faciliteiten, het gebruiken van beschermende kleding en beperkingen op de stroom van mensen en dieren in en uit het pand of van erven.
- b) Versterk de afstemming met relevante autoriteiten om een tijdige en effectieve reactie te formuleren op eventuele uitbraken van zoönosen. Denk aan het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), de Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en lokale veterinaire diensten.
- c) Bevorder het dierenwelzijn door alle diergerelateerde voorzieningen. Zorg voor goede huisvesting, voeding en zorg voor dieren. En geef hen een dierwaardige behandeling waarbij het natuurlijke gedrag leidend is.
- d) Monitor de populaties van gehouden dieren in de veehouderij en in het wild levende dieren regelmatig om tekenen van zoönosen zo vroeg mogelijk op te sporen. Dit omvat het regelmatig testen van dieren en het melden van verdachte gevallen aan de relevante autoriteiten.
- e) Herzie regelgeving regelmatig en werk deze bij om ervoor te zorgen dat deze in overeenstemming is met de nieuwste wetenschappelijke kennis en best practices voor het voorkomen van de verspreiding van zoönosen en het bevorderen van dierenwelzijn.

4. Preventie van faunaschade

- a) Beperk faunabeheer niet tot faunabestrijding. Bevorder ook de co-existentie tussen mens en natuur en schep gunstige voorwaarden voor de fauna. Dit draagt bij aan een meer maatschappelijk gedragen faunabeheer én aan biodiversiteit.
- b) Zorg dat er voor potentieel schadeveroorzakende diersoorten, zoals wilde zwijnen, reeën en ganzen, geschikte en bereikbare leefgebieden zijn waar zij niet schadelijk zijn en zoveel mogelijk met rust kunnen worden gelaten. Zonder onnodige bejaging.
- c) Geef schadepreventie prioriteit boven aantalsreductie. Stimuleer bij schadegevoelige gebieden werende en verjagende maatregelen én innovatie daarvan. Dat voorkomt en beperkt overlast en schade door in het wild levende dieren zo effectief mogelijk.
- d) Faciliteer diervriendelijk faunabeheer door het ondersteunen en beschikbaar stellen van werende en verjagende middelen en door een goede compensatieregeling (als er voldoende preventieve maatregelen zijn genomen).
- e) Als er toch schade door in het wild levende dieren is of dreigt, zorg dan voor een integere toets op strikte toepassing van het wettelijke 'nee, tenzij'-principe wanneer ontheffingen worden aangevraagd. Zorg zowel aan de voor- als achterkant voor voldoende toezicht en handhaving. Dit voorkomt ook dat de rechter achteraf een streep moet halen door ontheffingen of plannen.

- f) Zorg voor maatwerk en geef prioriteit aan zo specifiek mogelijke ontheffingen. Zie af van generieke provinciale vrijstellingen, aanwijzingen en populatiebeheer die het nemen van alle mogelijke preventieve maatregelen niet stimuleren of verplichten.
- g) Kies bij schadebestrijding altijd voor de meest diervriendelijke oplossing, volgens een zorgvuldig na te lopen escalatieladder.
- h) Ga met álle in het wild levende dieren in de provincie respectvol en zorgvuldig om. Zolang uitheemse dieren niet aantoonbaar schade veroorzaken, is een kostbare en arbeidsintensieve klopjacht niet nodig.
- i) In een gezond ecosysteem horen van nature ook toppredatoren thuis, zoals roofvogels, steenmarters, vossen en wolven. Deze zijn ook bevorderlijk voor de biodiversiteit.

5. Wolven en vee beschermen

- a) Maak interprovinciale afspraken over conflictarm samenleven met de wolf en het bevorderen van adequate wolfwerende maatregelen.
- b) Stimuleer het nemen van preventieve, wolfwerende maatregelen voor alle hobbymatig en beroepsmatig gehouden (klein)vee met realistische subsidies (schapen, geiten, runderen, pony's, alpaca's en damherten et cetera).
- c) Stel het nemen van de mogelijke wolfwerende maatregelen als voorwaarde om voor een schadevergoeding in aanmerking te komen. Betaal een volledige tegemoetkoming als deze maatregelen zijn genomen.
- d) Stel een provinciale wolvencommissie in om afspraken te maken over conflictarm samenleven met de wolf. Zorg voor een zo breed mogelijke samenstelling.
- e) Licht veehouders voor en zet wolvenconsulenten in om veehouders te ondersteunen bij het nemen van effectieve wolfwerende maatregelen.

6. Ganzen weren en verjagen

- a) Maak maatwerk van het provinciale ganzenbeleid. Laat de ganzenproblematiek in uw provincie onderzoeken en toets welke innovatieve niet-dodende maatregelen hierbij passen.
- b) Ga in gesprek met boeren en terreinbeherende organisaties. Kom samen tot een gebiedsgerichte aanpak van wering en verjaging en zorg voor voldoende rust- en foerageergebieden om de verjaagde dieren in op te vangen.

- c) Laat de vastgestelde AEWA-referentiewaarden voor uw provincie geen streefwaarden voor afschot worden in provinciaal ganzenbeleid en faunabeheerplannen. Geef meer prioriteit aan het nemen van werende, verjagende en innovatieve niet-dodende maatregelen.
- d) Stel als provincie duidelijke kaders voor de ganzenaanpak waarbinnen de Faunabeheer-eenheid het faunabeheerplan mag opstellen.
- e) Start een bewustwordingscampagne met tips richting jagers. En zet praktische cursussen rondom de ganzenjacht op poten. Een dergelijke aanpak blijkt effectief in Noorwegen.
- f) Maak het hele jaar door gebruik van opvanggebieden voor ganzen en verjaag ze van gebieden waar ze schade veroorzaken. Indien nodig met ondersteunend afschot.

7. Minder wildaanrijdingen

- a) Neem beschermende maatregelen op wegen en in goten. Verbind natuurgebieden met elkaar om aanrijdingen met wilde dieren te voorkomen. Denk aan: faunapassages, afrasteringen, wildwaarschuwingssystemen, diervriendelijke goten en putten, zonering van recreatie-, hondenloop- en jachtterreinen.
- b) Maak met alle betrokken partijen afspraken over een goede valwildregeling en neem daarin ook opvang van gewonde wilde dieren mee.
- c) Faciliteer de afhandeling van vervoer, opvang of euthanasie na wildaanrijdingen.
- d) Organiseer een centrale registratie van wildaanrijdingen.

8. Wilde dieren in nood opvangen

- a) Maak in interprovinciaal overleg met de andere provincies (in IPO-verband) en het Rijk landelijke afspraken over verantwoordelijkheden voor en structurele financiering van wildopvang en -vervoer. Het is een gedeelde verantwoordelijkheid: zowel provincie, Rijk als gemeente zullen daaraan moeten bijdragen. Ook financieel.
- b) Maak binnen uw provincie afspraken over opvang en vervoer van in het wild levende dieren met alle betrokkenen in de keten dierenhulp, waaronder gemeenten, opvangcentra en dierenambulances. Bepaal wie welke bijdrage levert en maak er voldoende financiële middelen voor vrij.
- c) Start een publiekscampagne of ondersteun de opvangcentra hierbij. Zo weten inwoners wat ze moeten doen of laten als ze wilde dieren in nood aantreffen en hoe ze kunnen voorkomen dat in het wild levende dieren, mede door hun toedoen, in problemen raken.

9. Natuurinclusief bouwen

- a) Zet in bouwverordeningen in op standaard opnemen van nestvoorzieningen voor vogels en verblijfplaatsen voor vleermuizen in nieuwbouw en bij renovatie.
- b) Stel eisen vast voor de groene inrichting van de buitenruimte. Niet alleen in oppervlakte, maar ook in kwaliteit en passend bij de lokale inheemse flora.

10. Licht- en geluidsoverlast beperken

- a) Verlicht alleen daar waar nodig. Gebruik slimme verlichting op minder drukbezochte wegen en openbare ruimten. Onder meer Philips biedt diverse mogelijkheden.
- b) Laat gemeenten licht en geluid opnemen in bouwverordeningen en laat licht en geluid

standaardonderdelen zijn van milieueffectrapportages. Werk hierbij samen met lokale ecologen.

- c) Gebruik speciale armaturen en kleuren licht in een vogel- en vleermuisrijke omgeving. De batlamp is hier een voorbeeld van, met diverse toepassingen in Nederland.

11. Versturende natuurrecreatie terugdringen

- a) Informeer recreanten op parkeerplaatsen van natuurgebieden over de aanwezige flora en fauna en hoe waardevol en verstoringsgevoelig deze is. Leg uit waarom het belangrijk is dat men zich aan de regels van het gebied houdt.
- b) Stel een recreatiezoneringsplan op voor gebieden die door verstoring al hard getroffen zijn.
- c) Beperk het verhard en breder maken van bestaande wandel- en fietspaden in natuurgebieden en leg geen mountainbikepaden aan dwars door de gebieden.
- d) Sluit paden en wegen (tijdelijk) af als deze in een voor een diersoort belangrijk gebied liggen.
- e) Laat natuurgebieden (provincie-overstijgend) op elkaar aansluiten zonder barrières als wegen en paden.
- f) Houd toezicht op de naleving van de regels en de ingestelde (tijdelijke) beperkingen. Dit kan ook via vrijwilligers die bezoekers aanspreken en informeren.

12. Wetgeving en diervriendelijk beleid in de provincie

- a) Benut de nieuwe Omgevingswet voor volwaardige en zelfstandige aandacht voor het onderwerp dierenwelzijn. Houd daarbij oog voor de (nieuwe) instrumenten die de Omgevingswet hiertoe biedt.
- b) Bezie hoe bij provinciale vergunningverlening getoetst kan worden aan het aspect dierenwelzijn. Denk aan vestiging of uitbreiding van veehouderij, of toetsing van een provinciale vergunning voor een wildopvang.
- c) Benut als provincie de mogelijkheid tot maatwerkregels en/of -voorschriften ten einde het belang van de natuur(-bescherming), en dan ook de dieren daarin, te bevorderen.
- d) Benut de Omgevingswet als beoogd digitaal stelsel om ook informatie te verstrekken aan burgers en bedrijven over aan dierenwelzijn gerelateerde onderwerpen. Wat mag wel, wat mag niet, waarvoor is een vergunning vereist (voor welke activiteiten bijvoorbeeld)?
- e) Maak met oog op de Wet openbaar bestuur (Woo) proactief meer overheidsinformatie publiek, bijvoorbeeld over het te voeren en gevoerde faunabeleid, verstrekte (afschot-) ontheffingen, tel- en afschotcijfers.
- f) Zorg als provincie dat de juiste (wets-)kennis over dierenwelzijn voorhanden is. Denk ook aan inhoudelijke kennis over diervriendelijke alternatieven voor doding (met oog op kaders stellen aan faunabeheer, bestrijding/beheer invasieve exoten).
- g) Zorg als provincie dat er ook afdoende oog is voor dierenwelzijn gerelateerde onderwerpen die zich afspelen buiten het domein van de Omgevingswet (en de Wet dieren); bijvoorbeeld actuele ontwikkelingen over vuurwerk en hulp aan dieren betrekken bij rampenplannen en systematiek Wet veiligheidsregio's.
- h) Stel een centraal ambtelijk contactpersoon in op dierenwelzijnsgebied.
- i) Zoek inzake dierenwelzijn overleg en afstemming met andere overheden. Haak aan bij het intergemeentelijke kennis- en overlegplatform voor juridische en beleidszaken Diervizier zodra dit mogelijk is, of initieer als provincies onderling (geformaliseerd) overleg.

CONTACTPERSONEN

Provincies Noord-Holland, Flevoland, Utrecht

Provincie Zuid-Holland

Provincies Drenthe, Friesland, Groningen

Provincies Limburg, Noord-Brabant, Zeeland

Provincies Overijssel, Gelderland

Landelijk

Voor een diervriendelijke samenleving.

MANIFEST 2023

‘OPLOSSINGSRICHTINGEN VOOR DE TRANSITIE VAN HET LANDELIJK GEBIED’

OPROEP AAN ALLE BETROKKENEN BIJ DE NPLG GEBIEDSPROCESSEN

Nederland staat aan de vooravond van een grote transitie van het landelijk gebied. Uitdagingen stapelen zich op en raken de natuur, burgers, boeren en dieren. Daarom hebben we integrale, werkende oplossingen nodig. We moeten voorkomen dat we nu plannen maken die over een paar jaar de prullenbak in kunnen omdat sommige doelen, zoals dierenwelzijn, ontbreken. Daarom roepen wij op om onderstaande punten mee te nemen als pijlers voor de gebiedsgerichte aanpak.

1 **Zorg voor een echte omslag in het landelijke gebied door een integrale aanpak. Kies voor toekomstbestendige plannen voor natuur, mensen én dieren.**

Een integrale aanpak betekent: rekening houdend met de belangen van natuur, mensen én dieren. Alleen een integrale aanpak is toekomstbestendig. Anders zorgen single-issue maatregelen voor win-verliessituaties. De ecologische grenzen zijn het uitgangspunt voor een integrale aanpak. Aspecten zoals bodem- en waterkwaliteit zijn hierbij sturend. Daarnaast zijn dierenwelzijn en het verdienvermogen van de boer essentiële onderdelen.

2 **Kies voor natuurinclusieve én dierwaardige veehouderij binnen de milieugrenzen.**

Landbouw is afhankelijk van de natuur en de natuur wordt beïnvloed door de landbouw. Door voedselproductie en natuur weer meer met elkaar te verweven, worden beide sterker. Een goede staat van de natuur draagt ook bij aan een prettige leefomgeving voor de mens. Natuurinclusieve landbouw produceert voedsel binnen de grenzen van natuur, milieu en leefomgeving, met een positief effect op de biodiversiteit. Hoe natuurinclusieve landbouw eruit ziet kan verschillen per gebied. De Basiskwaliteit Natuur is op orde als de voor dat landschap karakteristieke en algemene soorten algemeen zijn én blijven.

In een dierwaardige veehouderij hebben dieren ‘a life worth living’ doordat aan hun behoeftes wordt voldaan. Leidraad hiervoor zijn de zes leidende principes voor Dierwaardige Veehouderij van de Raad voor Dierenaangelegenheden. Het is o.a. belangrijk dat huisvestingssystemen diergericht ontworpen zijn en dat er robuuste rassen worden gebruikt.

De milieugrenzen bepalen de activiteiten die mogelijk zijn in een gebied. Bij het toekennen van milieuruimte aan bedrijven moet gekeken worden naar hoe integraal duurzaam deze bedrijven zijn, daarbij hoort ook het niveau van dierenwelzijn. Extensieve, natuurinclusieve, diervriendelijkere bedrijven zouden voorrang moeten krijgen bij het toekennen van milieuruimte – hiervoor zouden concrete prioriteitscriteria moeten worden opgesteld.

3**Extensiveringing en grondgebondenheid bieden kansen voor mens, dier en milieu.**

Extensivering van boerenbedrijven draagt bij aan integrale verduurzaming. Extensieve landbouw heeft minder input nodig en daardoor minder milieu-impact. Boeren die extensiveren zijn minder afhankelijk van grondstoffen van buitenaf. Extensivering biedt zowel dieren in de veehouderij als dieren in het wild ruimte voor een beter leven. Het geeft ruimte de natuurkwaliteit in natuurgebieden te herstellen. Alle dieren in de veehouderij zouden de mogelijkheid moeten hebben om buiten te grazen, te scharrelen en te wroeten.

De veehouderij speelt een rol in kringlooplandbouw – dieren kunnen gras en reststromen omzetten in producten voor menselijke consumptie en de mest kan worden gebruikt op landbouwgrond. Gebruik landbouwgrond zoveel mogelijk voor voedsel voor humane consumptie. Zorg dat de mest op eigen land komt, of dat er lokaal wordt samengewerkt tussen veehouders en akkerbouwers. Zo is de akkerbouw minder afhankelijk van kunstmest. Voer dieren zoveel mogelijk met gras en reststromen uit de regio. Sluit kringlopen op zo'n klein mogelijke schaal en maak de veehouderij grondgebonden.

Vooraf in de melkveehouderij wordt nu gewerkt aan grondgebondenheid, maar de andere sectoren (zoals varkens en pluimvee) worden daarin niet meegenomen. Deze zouden ook moeten worden gestimuleerd om te extensiveren en meer grondgebonden te werken.

4**Zorg dat technische maatregelen en innovaties betrouwbaar, juridisch houdbaar en dierwaardig zijn.**

Technische maatregelen en innovaties kunnen ondersteunend zijn bij het behalen van de gestelde doelen. Het is echter wel belangrijk dat maatregelen doen wat ze beloven en juridisch houdbaar zijn, zodat boeren veilig kunnen investeren. Ook moeten de maatregelen passen in een dierwaardige veehouderij. Dus geen end-of-pipe oplossingen zoals luchtwassers, waardoor de stallucht ongezond blijft, of gladde emissiearme vloeren waardoor dieren pootproblemen krijgen. Maar wel integrale oplossingen zoals het varkenstoilet of de VrijLevenStal.

5**Zorg voor een concreet en compleet toetsingskader inclusief dierenwelzijn.**

Een breed toetsingskader moet zorgen dat alle essentiële belangen worden meegenomen en de plannen integraler worden. De plannen dienen getoetst te worden op ecologische, duurzaamheids-, sociaaleconomische en dierwaardigheidsaspecten. Het huidige toetsingskader is nog niet concreet genoeg, en dierenwelzijn ontbreekt hierin. We moeten voorkomen dat we plannen maken of investeringen doen die op dit moment zinvol lijken, maar die de natuur en onze leefomgeving niet verbeteren, niet dierwaardig zijn en daardoor niet toekomstbestendig.

Het is essentieel dat de plannen worden getoetst door onafhankelijke experts. Formuleer daarom helder door wie en wanneer de plannen getoetst worden op de integrale aanpak en het doelbereik, en geef deze partijen een formele opdracht. Toetsing op dierenwelzijn zou moeten worden belegd bij de Ecologische Autoriteit die hiervoor dierenwelzijnsexperts kan betrekken.

6**Maak het voor boeren mogelijk om de transitie aan te gaan.**

Deze uitdagingen vragen om werkende oplossingen. Oplossingen die toekomstbestendig en in het gezamenlijk belang van natuur, mens en dier zijn. Zorg er dus voor dat er gewerkt wordt aan een ander verdienmodel voor boeren, zodat zij de investeringen in dierenwelzijn en natuur kunnen terugverdienen.

Creëer bijvoorbeeld 'dedicated supply chains' waarin langetermijnafspraken worden gemaakt over vergoeding van meerkosten van verduurzaming, systemen om duurzame producten uit te kunnen wisselen met omringende landen, omschakelfondsen en de beschikbaarheid van onafhankelijk advies over toekomstbestendige landbouw en de verdienmodellen die daarbij horen.

Meer weten? Neem contact op! veehouderij@dierenbescherming.nl